

Toponimija otoka Murtera

V. Skračić (ur.), Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja
Sveučilišta u Zadru, 2010., 366 str.

Suradnici:

Slobodan Čače, Anica Čuka, Josip Faričić, Ivan-Boško Habuš, Edo Juraga,
Kristijan Juran, Ante Jurić, Mithad Kozličić, Anamarija Kurilić, Nina Lončar,
Vladimir Skračić, Sofija Sorić, Ivana Škevin, Nataša Šprljan, Nikola Vuletić

Djelo *Toponimija otoka Murtera* četvrta je knjiga Centra za jadranska onomastička istraživanja (nakon monografija o otoku Pašmanu, Ugljanu i Vrgadi) koja, prikupljajući i analizirajući otočnu toponimiju, otima od zaborava zemljopisna imena koja su nastajala stoljećima i koja su kao takva svjedoci ponajprije jezične, ali i gospodarske i kulturne prošlosti otoka i njegovih geomorfoloških značajka. Glavni urednik Vladimir Skračić i suradnici sa Sveučilišta u Zadru uložili su znatan trud da na 366 stranica donesu svjedočanstvo o Murteru, o njegovoj povijesti, zemljopisu, materijalnoj kulturi te ponajviše o jezičnim karakteristikama murterskoga prostora.

Toponimija otoka Murtera, kao i ostale monografije o zadarskim i šibenskim otocima proizišle iz Centra za jadranska onomastička istraživanja, podijeljena je u dvije velike tematske cjeline. U prvoj se prikazuje onomastički ambijent otoka, a u drugoj sama toponimija. Prvi dio knjige *Onomastički ambijent otoka Murtera* (5–137) posvećen je geografskom i historiografskom opisu otoka te radovima koji se bave njegovom umjetničkom baštinom.

U uvodnome radu „Otok Murter – prirodne i društvenogeografske značajke“ (5–31) Anica Čuka i Nina Lončar, utemeljeno na bogatim vrelima, detaljno opisuju demografske i geografske aspekte otoka Murtera čije se stanovništvo u prošlosti ponajviše bavilo vinogradarstvom, maslinarstvom, stočarstvom i ribarstvom, a otok je najnaseljeniji bio 30-ih godina 20. stoljeća (1931. godine: 6534 stanovnika).

Historiografski prikaz tematiziranoga područja započinje radom Anamarije Kurilić „Otok Murter od prapovijesti do kraja antičkog razdoblja“ (33–53) u kojem autorica istražuje najstariju povijest otoka, ostatke gradina i materijalne tragove kulture koja cvjeta na Murteru do kraja antike. Uz ostalo opisuje se liburnska gradina na poluotoku Murtariću te današnja murterska Gradina, gdje se nalazilo jedno od najvećih naselja južne Liburnije, a u čijem se podnožju razvilo rimsko naselje *Colentum*, po riječima autorice „ugodan rimski gradić koji je živio po svim rimskim civilizacijskim obrascima, sve do otprilike 6. st., ako ne i duže“ (str. 49). Najvažniji lokalitet iz kasne antike jest *villa rustica* u dnu Pirovačkoga zaljeva, koja je poslije bila preuređena za kršćanske potrebe.

Najstarijim razdobljem murterske prošlosti bavi se i Slobodan Čače koji u radu „Kolent u antičkim izvorima“ (55–61) istražuje potvrđenost toponima *Colentum* (Kolent) u antičkih pisaca i kartografa (Plinije, Ptolomej, Anonim iz Ravene) te komentira spoznaje o njemu iznesene u kasnijih istraživača (Skok, Mayer, Krahe i drugi). Čače daje detaljnu analizu podataka potvrđenih u Plinija te sa sigurnošću identificira murtersku Gradinu kao mjesto koje se zvalo *Colentum* unatoč činjenici da se danas ne čuva ni jedan toponim sa sličnom formom te da taj lokalitet dosad nije dovoljno arheološki istražen.

Autor koji je u ovoj monografiji obradio najviše tema Kristijan Juran u radu „Gospodarska i vlasnička struktura zemljišnog posjeda na otoku Murteru u kasnome srednjem vijeku (14–16. st.)“ (63–84) raspravlja o demografskoj i ekonomskoj situaciji na otoku Murteru u srednjem vijeku te o promjenama vlasničke strukture u kasnome srednjem vijeku. Naime, u 15. je stoljeću zbog potpadanja pod mletačku upravu i osmanlijske blizine došlo do velikih promjena na Murteru. Od toga vremena otok više ne pripada šibenskoj komuni, već postaje vlasništvom nekolicine šibenskih plemića te se broj naselja na otoku povećava s dva (Murter i Jezera) na četiri (nastaje Betina i Tisno, u koje se doseljavaju prebjezi iz Oštrice i Ivinja), a vinogradarstvo postaje glavna poljoprivredna grana. Služeći se povijesnim dokumentima, autor je rekonstruirao „topografiju vlasništva“ u to vrijeme.

Isti autor u radu „Postanak Tisnoga i tišnjanski posjed na kopnu“ (85–95) govori o nastanku toga najmlađega murterskog naselja u 16. stoljeću. Tisno je nastalo kao zbjeg te je ubrzo postalo trajno utočište za stanovništvo iz obližnjih kopnenih naselja Oštrice i Ivinja. Novoosnovano naselje najprije se nazivalo *Oštrica*, no poslije se pojavljuje kao *Tisno* (lat. *Stricto*, tal. *Stretto*), prema uskome tjesnacu uz koji se smjestilo. Mještani su nastavili obrađivati zemlju u svojim nekadašnjim naseljima te su s oslobađanjem od Turaka došli u posjed današnje Tišnjanske Dubrave i Dazline.

U radu što slijedi „Spomenici sakralnoga graditeljstva na otoku Murteru“ (97–121) Kristijan Juran i Sofija Sorić donose dostupne povijesne podatke o crkvama na otoku te o franjevačkome samostanu na otočiću Sustipancu, o ugovorima vezanima uz gradnju, obnovama i stilskim karakteristikama tih vjerskih objekata. Rad završava popisom troškova pri izgradnji crkve sv. Franje u Betini.

U članku „Toponimi otoka Murtera i susjednih otočića na starim geografskim i pomorskim kartama“ (123–137) Mithad Kozličić i Josip Faričić donose veoma bogatu kartografsku dokumentaciju koja svjedoči o važnu položaju Murtera unutar jadranskih plovidbenih ruta. Na zemljovidima se taj otok prikazuje još od antike, a kvaliteta i kvantiteta njegova kartografiranja razvijala se tijekom vremena, od pojednostavnjena smještanja *Colentuma* na fantomski otok *Scardona insula* na ptolomejskom zemljovidu (2. st.) do zemljovida iz 1824. godine na VII. listu edicije *Carta di cabottaggio del Mare Adriatico* s precizno ucrtanim mnoštvom murterskih toponima.

Toponimija otoka Murtera

Drugi dio knjige posvećen je toponimiji u užem smislu. Dvije su bitne okolnosti uvelike utjecale na rad na murterskoj toponimiji. S jedne strane taj je prostor specifičan po tome što se samo jedna šestina posjeda koji pripadaju otoku Murteru nalazi na samome otoku pa je u posjedu Murterana veliko područje bez stalnoga stanovništva. Druga je bitna okolnost velika jezična i onomastička isprepletenost bliskih naselja. Name, svi imenuju „svoje“ i „tuđe“ pa je u konačnici dobio veći broj toponimskih likova nego što ima referenata te je prikupljeno više od 1000 suvremenih toponima koji se odnose na ukupno 937 referenata.

Terensko istraživanje proveli su članovi Jadranskoga centra za onomastičko istraživanje Sveučilišta u Zadru u svim naseljima otoka Murtera. Građa je prikupljena anketiranjem izvornih govornika čiji jezik nije promijenjen raznim utjecajima, no istraživači sami zaključuju da je danas takav ideal nedostigljiv jer na hrvatskim otocima, pogotovo na Murteru koji je povijesno i geografski vrlo vezan uz kopno, takvih govornika gotovo i nema.

Ispitanici su bili stariji muškarci i žene sa zdravim govornim organima koji su u kontinuitetu živjeli u svojim mjestima. Sva su terenska istraživanja digitalno snimljena te je građa akcentuirana. Korpus su izradili K. Juran, A. Jurić, V. Skračić, I. Škevin i N. Šprljan. Građa (korpus i zemljovid) strukturirana je i prezentirana jednakim metodama kojima su se autori služili u dosadašnjim monografijama o hrvatskim otocima. Kako bi se korpus lakše pratio, Murter je podijeljen u 13 sektora idući od sjeverozapada prema jugoistoku. U korpusnome rječniku donosi se simbol sektora kojemu toponim pripada, redni broj toponima u sektoru, terenski potvrđen lik toponima, kratica naselja kojemu pripada te opis referenta. U opis toponima uvrstili su i podatke iz korpusa B. Finke i A. Šojata kako bi se mogli usporediti njihovi podatci s novima, a navode ih samo kad se razlikuju.

Toponomastički zemljovid i toponimi podijeljeni su na isti broj sektora. Donosi se i abecedni indeks suvremenih toponima u dva stupca. U prvome je stupcu terenski zabilježen lik, a u drugome kratica sektorske karte i broj priključen određenomu toponimu s pomoću kojih se toponim lako može pronaći na pripadajućem zemljovidu.

Analizirana je i sva dostupna povijesna i toponomastička građa. Povijesne toponime prikupljene iz arhivske građe u Državnome arhivu u Šibeniku, Biskupijskome arhivu u Šibeniku te Državnome arhivu u Zadru obradio je K. Juran (229–266). Iz tih vrela autor je prikupio 540 povijesnih toponima, od kojih neki imaju više toponimskih likova, te ih je prezentirao u tablici koja, uz ostalo, sadržava godinu potvrde toponimskoga lika, kraticu naselja kojemu toponim pripada, toponimski lik s izvornom grafijom, kraticu izvora iz kojega je ekscerpiran te identifikaciju, tj. današnji toponimski lik koji, najvjerojatnije, odgovara dotičnomu povijesnom toponimu.

Povijesne zemljovide od najstarijega iz 2. st. (Ptolomejev zemljovid) do onih iz prve polovice 19. stoljeća donose M. Kozličić i J. Faričić (267–285), a toponime iz katastarskih mapa iz 1824./1825. i 1877. u tablicama te na zemljovidima obrađuje K. Juran (287–305).

Jezičnom se analizom bave tri posljednja rada u monografiji.

O murterskim govorima, koji svi pripadaju južnočakavskomu dijalektu, pisao je Edo Juraga (309–319), ujedno izvorni govornik, ali i proučavatelj svojega materinskog idioma. Dosad je objavio nekoliko članaka o murterskim govorima te je izradio rječnik svojega otočnoga govora. Juraga je utvrdio da murterski govori po svojim značajkama čine jedinstven govorni tip te da su pod utjecajem štokavskoga narječja izgubili mnogo od svoje čakavskosti. Ukratko je prikazao fonološke i morfološke osobitosti, a ovdje izdvajamo samo neke od njih. Svi su govori ikavski (*stína, lîp, mriža*), ščakavski (*güşčer, klíšča*), a zamjenica *čã* čuva se samo u Jezerima, no u G jd. uz *čëga* još se čuva i *čësa*. Dugi vokali uglavnom se ostvaruju zatvoreno, osobito u Murteru. Glas *l* otpao je na kraju riječi (*vô* ‘vol’, *kotã* ‘koto’), osim u Tisnome gdje se u nekim primjerima još čuva (*stôl, facôl*). U Murteru i Betini došlo je do depalatalizacije *l̂* (*jût, zëmja*), u Tisnome i Jezerima taj se glas čuva, a ondje i u konsonantskim skupovima *gl* i *kl* umjesto *l* dolazi *l̂* (*gl̂èdati, kl̂éti*). Došlo je do neutralizacije između meke i tvrde bezvučne afrikate pa u sustavu postoji samo *č* (*kũča, vrĩča, čovĩk*). Za govor Jezera karakteristična je zamjena *h > f* (*frpã* ‘hrpa’, *pũfati* ‘puhati’, *krũf* ‘kruh’).

U radu „Leksik murterske toponimije“ (321–334) Ante Jurić, nakon što je prezentirao potvrde fonoloških i morfoloških značajka murterskih govora posvjedočene u murterskoj toponomiji, u semantičkoj analizi građu dijeli u nekoliko skupina. Riječ je o leksemima koji svjedoče o ljudskoj prisutnosti (npr. *dvor, japjenica, škver...*), zemljopisnim imenicama (*blato, brak, piščak, sika...*), metaforama (*badanj, kotal, stup, vrata...*), fitonimima (*bob, koromač, zdrače...*), zoonimima (*glamoč, kaleb, trlja...*) te toponimima u vezi s vodom, koje analizira kao posebnu skupinu premda bi se mogli razvrstati u već navedene. Naime, tako je postupio zato što je toponima u vezi s vodom uočljivo velik broj, a oni, kao što se i očekuje, ne svjedoče o tome da je Murter bogat vodom, već upravo suprotno, svjedoče o oskudici toga životno važnoga resursa. Rad završava zanimljivim etimološkim prinosom u kojem autor pokušava protumačiti desetak izabраниh toponima i leksema (npr. *Prítač, Pokičër, Pačipõja...*).

Etimološkim tumačenjima posvećen je i rad Nikole Vuletića „Problem stare romanske toponimije u murterskom otočnom skupu“ (335–341). Polazeći od Skokovih spoznaja da na Murteru nema toponima dalmatskoga podrijetla, u što se ne računaju toponimi nastali toponimizacijom apelativa romanskoga postanja već integrirani u hrvatski jezik (npr. *Gãrma, Gustërna, Mãlin...*), koji je na temelju toga zaključio da je otok bio posve pust pri doseljenju Hrvata, Vuletić uviđa da se

murterska povijesna toponimija sustavno može pratiti tek od 15. stoljeća. Na temelju etimološke analize desetak toponima romanskoga ili predrimskoga podrijetla (npr. *Būtina*, *Čerīgul*, *Drmün* itd.) utvrđuje da je svojevrsne romansko-hrvatske simbioze moglo biti.

Toponimija otoka Murtera, knjiga opremljena faksimilima starih zemljovida i raznih povijesnih dokumenata te fotografijama spomeničke baštine, bogato svjedoči o prošlim vremenima, a istodobno je vrijedan doprinos očuvanju hrvatskoga jezika i kulture. Njezina interdisciplinarnost pokazuje da je suradnja između različitih grana znanosti dobrodošla te knjiga kao takva neće biti doprinos samo daljnjim onomastičkim proučavanjima već i arheološkim, antropološkim, etnološkim, sociološkim i drugim istraživanjima.

Ankica Čilaš Šimpraga